

«Чернігівський beau monde, або Записки бібліографа»

Продовжуємо публікацію розділів з цієї книги чернігівської краєзнавиці Людмили Студьонової. Книга вийшла в Чернігові у 2016 році у видавництві «Десна Поліграф», як видання Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Чернігівської обласної державної адміністрації

Попередні публікації з книги – в номерах 253, 255, 260, 266, 271, 275, 277, 280 нашої газети.

Більше, ніж дружба

Усе почалося у Петербурзі, в перші дні нового 1892 року. Тоді в столиці імперії відбувалися гастролі трупі Марка Кропивницького, примом якої була актриса Марія Заньковецька. На одній сцені з нею грав Микола Садовський. Вони були невільними подружжям. У 1897 році Марія Костянтинівна розірвала церковний шлюб з першим чоловіком, взявши на себе всю провину. За тодішніми законами таке зізнання назавжди позбавляло її права вийти заміж удруге – за Миколу Карповича Садовського.

Ця талановита пара донесла до російського глядача українське слово, яке, за висловом Садовського, «залунавши в столиці, зворушило все її суспільство». А видавець, театральний критик і драматург Олексій Сергійович Суворін у книзі «Хохлы и хохлушки» захоплюючись писав, що до Петербурга приїхала видатна трупа, бо там такі великі таланти, як пан Кропивницький і пані Заньковецька. Олексій Суворін подивився практично всі вистави, в яких була зайнята Марія Костянтинівна. Оцінюючи гру актриси у спектаклі «Назар Стодоля», він писав: «Голос г-жи Заньковецької – обширний приятного тембра, напоминающий голос Сары Бернар, но более свежий и чистый. Она очень мило поет, что для актрисы – необходимое условие. Вообще это одна из тех немногих актрис, которые с первого же слова на сцене говорят вам о своем выдающемся таланте и его свежести, незапятнанной никаким подражанием кому бы то ни было».

Величезне враження на Олексія Сергійовича справила Марія Костянтинівна своєю грою у виставі «Наймичка». І рецензент не втримався: «Я не видал на русской сцене наивность девушки так изумительно переданную, как это делает г-жа Заньковецкая. <...> Черты лица г-жи Заньковецькой выразительны и подвижны, фигура стройная и красивая, очень сценичная. <...> Нет такой актрисы на русской сцене, как г-жа Заньковецкая».

Марія Костянтинівна почала

бувати в домі Суворіних. З Ганною Іванівною, дружиною Олексія Сергійовича, вони стали подругами. Одного разу вона попросила Марію Костянтинівну прочитати монолог Луїзи із п'єси Шекспіра «Підступність і кохання». В кімнаті нікого не було. Двері завішані портьєрами.

Коли монолог закінчився, пролунали гучні оплески. Портьєри розсунулися, і вийшло кілька чоловіків, як виявилось, письменників. Їх запросила дружина Суворіна. Там був Антон Павлович Чехов. Він захоплено дивився на актрису. Поцілував руку і сказав, що обов'язково напише для неї п'єсу. Чехов виглядав здоровим, мав широкі плечі і високий зріст. Важко було тоді навіть припустити, що він загине від сухот.

Листи Антона Павловича до різних осіб переконують, що знайомство із Заньковецькою справило на нього велике враження. Але своє справжнє ставлення до Марії Костянтинівни він ховав за жартівливо-насмішкуватими словами.

4 січня 1892 року Чехов писав з Петербурга до свого приятеля, полтавського поміщика Олександра Івановича Смагіна: «Вчера до четырех утра ездил по всяким Аркадиям и наливал себя шампанским; со мной ездил хохлацкая королева Заньковецкая, которую Украина не забудет. Она очень симпатична».

Марія Костянтинівна у перші дні знайомства не здогадувалась, що письменник хворіє на сухоти. Незнала вона і того, що лікарі порадили йому поміняти клімат, і тому Антон Павлович розпочав переговори про купівлю садиби у Сорочинцях на Полтавщині. Проте незабаром його повідомили, що маєток (Чехов називав його хутором) уже не продається. От і змушений був Антон Павлович розповісти Марії Костянтинівні про цю неприємність. Заньковецька заспокоїла його і пообіцяла пошукати щось додатне в Чернігівській губернії. На знак згоди письменник запропонував їй поїхати кататися з крижаної гірки.

Згодом Заньковецька писала своїй подрузі, теж актрисі, Наталії Михайлівні Богомолець-Лазурській: «Я ніколи не спускалася з гір на санках і не уявляла, як запаморочило це впливає на новаків. Моїм супутником був Чехов...»

Антон Павлович все повторював, що їй необхідно перейти на російську сцену, аби не замикати талант у вузькі рамки. Обіцяв написати п'єсу, де для неї буде роль, виключно українською мовою.

У середині січня 1892 року Чехов у справах виїхав у село Біла Нижегородської губернії. Перебуваючи там, письменник не переставав думати про Заньковецьку. В листі до своєї доброї приятельки з Сум Наталії Линтварьової 18 січня 1892 року він писав: «Можетэ себэ представить, я по-

знакомился с хохлацкой королевой, которую Украина не забудет. Она тоже хлопочет насчет хутора – хочет, чтобы я купил около нее в Черниговской губернии. Барыня веселая».

І знову цей насмішкуватий тон – «барыня веселая», за яким криється його почуття до актриси.

Повернувшись із Нижегородської губернії до Москви, Чехов знову зустрічається із Заньковецькою, яка своєю грою брала у полон і московську публіку. Марія Костянтинівна розповідала Наталії Михайлівні Богомолець-Лазурській: «Чехов дуже добре ставився до мене, дорожив моїм товариством. Я часто бачилася з ним у Москві, він любив розмовляти зі мною, навідував мене, коли я нудьгувала, говорив, що в мене «красива душа», і ще багато милого, щирого, чеховського».

Про свої відвідини актриси Антон Павлович розповідав у листах до Олександра Івановича Смагіна. Той відверто вважав, що Чехов закохався. Антон Павлович 26 січня 1892 року відповів приятелю у тому ж насмішкуватому тоні: «Дела насчет хутора идут вяло. Теряемся в неизвестности и падаем духом. У Заньковецкой я давно уже не был и поэтому, милостисдарь, Ваши намеки являются гнусной клеветой, за которую Вы мне ответите. Ведь я ни одним словом не намекал на Ваши отношения к Лешковской? Вы влюблены в Лешковскую, я же между тем бываю у Заньковецкой только как простой знакомый и почитатель таланта. Завтра поеду к ней справиться насчет хутора; она кое с кем переписывается и рекомендует мне Черниговскую губернию, где по ее словам много продажных хуторов и где, к стати сказать, нет рек, а одни только пруды».

Купівля хутора була гідним приводом для зустрічі з Заньковецькою. В грудні 1892 року вони знову зустрілися в Москві. Чехов намагався розважити Марію Костянтинівну, коли побачив її чудові очі засмученими. Зайшли туди, де виступали шансонетки. Тільки вони почали розводити ручками і підіймати ніжки, як пізніше згадувала актриса, їй стало ще важче і вона заплакала.

Антон Павлович заспокоював Марію Костянтинівну, заспокоював, а у самого по обличчю сльози течуть. Залишили цей веселий заклад і заспокоїлись. Антон Павлович довго жартував з того, як Заньковецька із Чеховим пішли розважатися до Омона і що з цього вийшло.

Заньковецька виїхала в Україну. Чехов продовжував займатися купівлею хутора. Він усе ще сподівався на допомогу Марії Костянтинівни. Але гастролі відбирали багато часу.

Антон Павлович лікувався в Криму і за кордоном. Деякий час жив у Сумах, у Наталії Линтварьової. Біографи письменника кажуть, що він по лінії батька мав українське коріння. Про це побічно засвідчує лист письменника до приятеля і московського поміщика Олексія

Сергійовича Кисельова від 15 лютого 1888 р.: «Но мать и батька, как дети, мечтают о своей Хохландии. Отец ударился в лирику и категорически заявляет, что ему ввиду его преклонных лет хотелось бы «проститься» с родными местами...».

Пам'яті Людмили Студьонової

Колектив Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Софії та Олександра Русових з глибоким сумом сповіщає про раптову смерть нашої колеги – Заслуженого працівника культури України, відомої чернігівської бібліотекарки-бібліографа, дослідниці, журналістки, публіцистки, яка присвятила своє життя науковій роботі в галузі краєзнавства, Людмили Студьонової. Її велике гаряче серце, в якому до останнього дня не згасала любов до Чернігівщини та її історії, перестало битися на 84-му році життя 3 березня 2025 року.

Вічний спокій Людмили Валентинівні! Світла пам'ять про цю мудру чудову людину назавжди залишиться в наших серцях!

Згадаймо покійну добрим словом. Пані Людмила народилася 20 січня 1942 року в Іркутську, де проходив службу її батько, офіцер-прикордонник Валентин Васильович. Після демобілізації батька сім'я Студьонових переїхала на батьківщину мами, Софії Семеновни, в Чернігів, де в 1959 році Людмила закінчила середню школу № 17. 1960 року дівчина стала студенткою Московського державного інституту культури, який натоді мав іншу назву – Московський державний бібліотечний інститут. Тут вона здобула гарну гуманітарну освіту і професію бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації.

Її трудовий шлях розпочався 1 жовтня 1965 року в Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Саме тут молода фахівчиня опанувала ази бібліографування, саме тут захопилася краєзнавством, історією Чернігівщини. Людмила Валентинівна разом із досвідченим бібліографом Ольгою Летошко стояла біля витоків створення краєзнавчої картотеки, яка згодом перетворилася на Зведений краєзнавчий каталог, що наразі є гордістю бібліотеки і базою для наукових досліджень її численних користувачів.

Наприкінці 1960-х рр. Людмила Студьонова брала безпосередню участь у збиранні матеріалів для написання Чернігівського тому серії видань «Історія міст і сіл Української РСР».

На початку січня 1974 року бібліотека переїхала в історичну будівлю, де розміщена і нині. У складі новоствореного інформаційно-бібліографічного відділу запрацював кабінет краєзнавства, який очолила Людмила Валентинівна. З часом кабінет краєзнавства було перетворено на сектор. А з 1 січня 1994 року Людмила Студьонова стала завідувачкою створеного в бібліотеці відділу краєзнавства.

За майже шістьдесят років роботи Людмилою Валентинівною було укладено сотні бібліографічних покажчиків з питань краєзнавства. Це щорічні видання «Знаменні і пам'ятні дати по Чернігівській області за ... рік», «Література про Чернігівську область за ... рік», показники з історії населених пунктів нашого краю. За її участі було започатковано серії бібліографічних посібників «Письменники Чернігівщини», «Історики та краєзнавці Чернігівщини». Людмила Студьонова підготувала унікальний посібник – бібліографічний покажчик «3 істо-

рії Чернігівської єпархії» (до 1000-ліття Чернігівської єпархії), рекомендаційний посібник «З повагою і шанобою... Чернігівці – захисники територіальної цілісності України» та інші видання.

Пані Людмила багато років досліджувала історію створення громадської бібліотеки в Чернігові. Результатом цієї праці став історичний нарис «Духовна скарбниця краю: від громадської – до універсальної наукової бібліотеки» (2002) та низка публікацій у періодиці.

Людмила Студьонова – авторка низки видань із історії Чернігівщини, серед яких «Заклинання сліду» (1995), «Чернігівки в житті славетних» (1996), «Чернігівські князі, полковники, губернатори» (1998), «Чернігівське повітове земство: сторінки історії» (2003), «Ось де, люди, наша слава» (2004), «Долі, обпалені війною» (2005), «Слідами Чернігівського підпілля» (2007), «Право на безсмертя» (2011). А у книзі «Чернігівський Beau monde, або Записки бібліографа» (2016) ідеться про культурно-мистецьке життя Чернігова другої половини 60-х – 90-х рр. ХХ ст. у контексті діяльності нашої бібліотеки у відповідний період. У 2021 році з книгою нарисів «Чернігівські силуети» (2020) Людмила Студьонова стала лауреаткою престижної літературно-мистецької премії імені Леоніда Глібова.

Основна тема всіх краєзнавчих досліджень Людмили Валентинівни – залюднення історії, адже саме через долі конкретних людей краще та повніше пізнається історія країни.

Людмила Студьонова входила до авторських колективів багатьох краєзнавчих видань, зокрема «Почесні громадяни Чернігова» (2004), «Чернігівщина краєзнавча» (2004), «Дзвони пам'яті» (2008), «Село над Десною – Шестовиця» (2009), «Реабілітовані історією» (2010), «Пакуль поживемо тут» (2010), «Наш Тичина» (2011) тощо. Її краєзнавчі розвідки залюбки публікували такі знані в Україні часописи як «Сіверянський літопис», «Літературний Чернігів», «Гарт», «Сіверщина» та ін.

У царині популяризації краєзнавчих знань Людмила Валентинівна активно співпрацювала з журналістами обласної та міської телерадіокомпаній.

Відданість справі й чудові популяризаторські здібності Людмили Студьонової стали у пригоді при створенні у бібліотеці клубу «Краєзнавець». Іще з 1972 року пані Людмила організовувала та провела зустрічі з відомими земляками – діячами науки і культури (так звані «краєзнавчі п'ятниці»). У 1974 році активісти «п'ятниць» об'єдналися, і секретарем та душою клубу стала Людмила Студьонова.

Протягом багатьох років Людмила Валентинівна брала активну участь у громадському житті бібліотеки. Вона – засновниця, авторка, режисер та художній керівник нашої театральної студії «БІБЛЮБУС», результатом творчості якої стали десятки літературно-музичних композицій, поетичних вистав, святкових «капусників».

Багаторічна плідна праця бібліографа та краєзнавиці Людмили Студьонової була неодноразово відзначена грамотами й подяками Чернігівської обласної ради, облдержадміністрації тощо. За значний внесок у розвиток краєзнавчого руху України в січні 2017 року вона відзначена Грамотою Національної спілки краєзнавців України, а у березні 2018 року отримала почесне звання «Заслужений працівник культури України».

Пішла із життя людина-енциклопедія, пішла епоха... Але її науковий і творчий доробок залишився у спадок нащадкам. Збережімо ж його!

Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових